Mahzûn Hudûdlar
Çağlayan Sular

Turgut Güler

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1254
KÜLTÜR SERİSİ: 719

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-611-6

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde,
kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz;
hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi-Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60
Maltepe Mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Eylül 2017

Turgut Güler; 1951 yılında Afyonkarahisâr'ın Sultandağı ilçesine bağlı Dort (bugünkü Doğancık) köyünde doğdu. Âilesi, 1959 Ocağında Aydın'ın Horsunlu kasabasına yerleşti. İlkokulu orada, Ortaokulu Kuyucak'da okudu. İki hafta kadar Nazilli Lisesi'ne devâm ettikten sonra, Nazilli Öğretmen Okulu'na girdi. Bu okulun ikinci sınıfını bitirdiği 1968 yılında, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Hazırlık Lisesi'ne kaydoldu. 1969-1973 yılları arasında, Yüksek Öğretmen Okulu hesâbına İstanbul Üniversitesi Edebiyât Fakültesi Târîh Bölümü'nde tahsîl gördü.

İstanbul Çapa'daki Yüksek Öğretmen Okulu'nun Kompozisyon ve Diksiyon Hocası olan Ahmet Kabaklı'nın başkanlığında kurulan Türkiye Edebiyât Cemiyeti'nde, bilâhare bu cemiyetin yayınladığı Türk Edebiyâtı Dergisi'nde vazîfe aldı. Bir taraftan üniversite tahsîline devâm etti, bir yandan da bahsi geçen derginin "*mutfak*" tâbir edilen hazırlık işlerinde çalıştı. Metin Nuri Samancı'dan sonra da ikinci yazı işleri müdürü oldu (Mart 1973, 15. Sayı). Bu dergide yazı ve şiirleri yayımlandı.

1973 Haziranında üniversiteyi bitirdiğinde, Malatya Mustafa Kemâl Kız Öğretmen Lisesi târîh öğretmenliğine tâyin edildi. Ahmet Kabaklı'nın arzûsu ile bu görevine başlamadı ve İstanbul'da kaldı, Türk Edebiyâtı Dergisi'ndeki mesâîyi sürdürdü. 1975 yılında hem Edebiyât Cemiyeti (Bakanlar Kurulu karârıyla *Türkiye* kelimesi kaldırılmıştı), hem de Türk Edebiyâtı Dergisi, maddî sıkıntılar yaşamaya başladı, dergi yayınına ara verdi. Bunun üzerine, resmî vazîfe isteği ile Millî Eğitim Bakanlığı'na mürâcaat etti.

Van Alparslan Öğretmen Lisesi'nde başlayan târîh öğretmenliği, Mardin, Kütahya ve Aydın'ın muhtelif okullarında devâm etti. 1984 yılında açılan Aydın Anadolu Lisesi'nin müdürlüğüne getirildi. 1992'de, okulun yeni binâsıyla berâber adı da değişti ve Adnan Menderes Anadolu Lisesi oldu. Bu vazîfede iken, 1999 Ağustosunda emekli oldu. 2000-2012 yılları arasında, İstanbul'da, Altan Deliorman'ın sâhibi olduğu Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım'da çalışmalara yardımcı oldu. Yine Altan Deliorman'ın çıkardığı Orkun Dergisi'nde, kendi adı ve müsteâr isimlerle (Yahyâ Bâlî, Husrev Budin, Ertuğrul Söğütlü) yazılar yazdı. İki kızı var.

Yayımlanmış Diğer Eserleri: *Orhun'dan Tuna'ya Uluğ Türkler,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ocak 2014, Ağustos 2016 [İkinci Baskı]; *Takı Taluy Takı Müren-Daha Deniz Daha Irmak*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, Ekim 2014; *Cihângîr Tûğlar-Selîmnâme,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ekim 2014; *Ejderlerin Beklediği Hazîne-Türkçe Üzerine Düşünceler,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, Şubat 2015; *Şehsüvâr-ı Cihângîr-Fâtihnâme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Kasım 2015; *Demir Kuşaklı Cihângîr-Süleymânnâme,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, Kasım 2016, *Değirmen Taşı-Akşemseddin'in Romanı,* Ötüken Neşriyat, İstanbul, Haziran 2017.

İÇİNDEKİLER

Birkaç Söz / 9

●

Ötüken Yış / 12

●

Kutlu Dağ / 14

●

Mâçin Dedikleri / 17

●

Bir Füsûnkâr Şehir Hikâyesi Veyâ Bizim Kâşgar / 19

●

Dandanâkan Zaferi'nin Yakın Şâhidi / 37

●

Tuğrâlu Nâmenin Fîrûze Desenleri / 61

●

Yolların ve Târîhin Kesişme Noktası / 71

●

Bizâtihî Târîh / 84

●

Yeşili Irmak, Irmağı Yeşil / 99

●

Söğüt'ün Erenleri / 112

●

Su Derinliği / 122

●

Türk'ün Tesbîh İpi / 124

●

Çanakkale'den Görünen Vatan / 140

●

Medînetü'l- Hükemâ / 142

●

Yiğit Gürlemesi / 144

●

Şâh Damarımızda Atan Plevne / 158

●

Fâtih'li Saâdetler / 169

●
Âbâd Ola! / 181
●
Can Pazarı / 190
●
Beyaz Taht Şehri / 201
●
Krasnokam'yanka / 209
●
El-Medînetü't-Türkiyye / 212

Ekrem Hakkı Ayverdi ile Avrupa'da Türk'ü Arayış

●
Gönül Sızısı / 237
●
Tuna Güzellemesi / 245
●
Tuna'daki Kızılelmalar / 254
●
Tuna Kalbimizde Akıyor / 262
●
Yaş Olup Gözümden Aktı Tuna!… / 272

Birkaç Söz

Yahyâ Kemâl, *"Açık Deniz"* şiirinde:

"Mağlûpken ordu, yaslı dururken bütün vatan,
Rû'yâma girdi her gece bir fâtihâne zan.
Hicretlerin bakıyesi hicrânlı duygular,
Mahzûn hudûdların ötesinden akan sular,
Gönlümde hep o zanla berâber çağıldadı,
Bildim nedir ufuktaki sonsuzluğun tadı!"

diyerek, Türk târîhi ile coğrafyasını birleştiriverir. Büyük şâir, Türk milletinin göç hikâyesi ile su mâcerâsını, tam hedefinde keşfetmiştir. Dünyâ'da, Türkler kadar hicret eden ve bu yer değiştirme işini alışkanlık hâline getiren başka bir millet gösterilemez. Yine, bizim gibi su sevdâlısı ve suya beste yapan bir başka târîh yolcusuna rastlanmıyor.

Orta Asya'nın, artık demode olmuş kuraklık masalı, Türk'ün o arâzideki nehir ve göl hâtırâlarında kaybolup gitmiştir. Ötüken'le başlayan yeşil renk ve ağaç muhabbetimiz, Orhun, Selenge, İrtiş, Aral, Baykal, Amûderyâ, Sırderyâ, İdil (Volga), Yayık (Ural), Hazar isimlerinden fıskıye misâli çıkan su motifleriyle zirveye ulaştı. Ardından, Anadolu Yaylası'nın karlar üstüne düşmüş zülüf buklelerini çözen Çağrı Bey'imiz, bu su albümüne Aras'dan Yeşilırmak'a; Fırat ve Dicle'den Sakarya'ya uzanan tarak hamleleriyle tâze ilâveler yaptı.

Sultan Alp Arslan ve ahfâdının Van Gölü kıyısında yazılan fetih destânı, göz açıp kapayıncaya kadar İznik Körfezi'nde söylenmeye başlandı. Van'ın sodalı suları, Bizans'ın kirlerini arıtmaya niyet ettiğinde, Boğaziçi'nin Fîrûze Nehri, Nîşâpûr fermânlarıyla yeni bir medeniyet rengini *"Türk Mâvisi"* adıyla ilân ediyordu. *"Turkuaz"* kelimesinin çıktığı dudaklar, daha kapanmadan, Meriç ve Tunca'nın köpüklü suları Tuna'ya selâm gönderiyorlardı.

Sofya, Varna, Filibe, Plevne, Niğbolu, Vidin sokaklarına ulaşan nal şakırtılarımız, Estergon Kal'ası'ndan şâhin uçurduğunda, Vardar boylarının Selânikli, Yenişehirli, Yanyalı nefesleri, Budin'den Peşte'ye köprü oluyorlardı. Tuna'nın deniz kıskandıran gümrâh suları, Yavuz Sultan Selîm Hân'ın şimşek bakışlı gözlerine doldurduğu Nil damlalarını, öz kardeş ilân ettiğinde; Karadeniz, Akdeniz ve Kızıl Deniz, Hazar ile Azak'dan gelen dost selâmlarını içip çalkalanıyor, bayrağımıza bakıyorlardı.

Böylesine bir su çağlayanına göz süzmüş, ağız ve kulak dayamış Türk milleti, kendinden menkûl tâlihsizlikler ve basîretsizliklerle, onları terk edip tekrâr Anadolu'nun müşfik kucağına geldiğinde, hicretlerin bakıyesini, hâlâ akan, fakat bize göz yaşı hükmünde olan bu sularda aradı.

Türk târîhini, *"hicret"* ve *"su"* başlıklarıyla hülâsa etmek, Yahyâ Kemâl'in mısrâlarında çok sık rastlanan bir şiiriyettir. Zîrâ, kendisi Üsküb'den hicret eden bir Evlâd-ı Fâtihân'dır. Hayâtının büyük kısmını geçirdiği Park Oteli'ndeki odasından Boğaz'a baka baka, bu göç silsilesinin sudaki aksini tâkib etmiştir. Bahsettiği hicret bakıyesi, bizzat Yahyâ Kemâl'in ömrüdür..

Türk göçleri, Dünyâ'nın dört bir tarafına yönelmiş olmakla birlikte, bunların büyük netîceler doğuranları, doğu-batı istikaametinde gerçekleşenleridir. Bilhassa Mâverâünnehir-Horasan-İran-Anadolu coğrafyalarında yaşanan Türk muhâcereti, arkasında çok tafsîlâtlı bir târîhî mâlûmât bırakmıştır. Bahsedilen Dünyâ bölgeleri, asırlar boyu Türk yurdu bilinmiş, Anadolu ise, Orta Asya'dan sonra ikinci Türk ana vatanı kılınmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Cihân devletleri, hep bu doğu-batı eksenli göçler sonunda kurulup gelişmişlerdir.

Bu âciz yazılarda, târîhî Türk coğrafyasından şehir, bölge ve sular, satırlara taşınmaya, onların bizi hâlâ yaşatan hâtırâları aktarılmaya çalışılmıştır. Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya, oradan Kuzey Afrika'ya uzanan bir kıt'alar arası mesâfede, ancak Türk milletinin üstesinden gelebileceği genişin genişi bir coğrafya, ne kadar inkâr edilmeye ve saklanmaya çalışılsa da, hâlâ bizim ayak izlerimizi muhâfaza etmektedir. Ötüken'de başlayan ve Tuna sâhillerinde biten bu haddini bilen sayfalarda, Türk ile onun vatanı arasında yaşanan serencâm anlatılmaya gayret edildi. Yine Yahyâ Kemâl'in:

"Irkın seni iklîmine benzer yaratırken,
Kaç fethe koşan tûğlar ufuklarla yarışmış.
Târîhini aksettirebilsin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış."

diyerek büyük bir vukufla dile getirdiği milletle vatan berâberliği, millî irâdemizin dışında çizilen sun'î sınırlara sığmayacak derecede muazzam bir sâhâda görülmektedir.

Kitaba, *"Mahzûn Hudûdlar, Çağlayan Sular"* ismi, yaşadığımız zamândaki dâüssıla hislerine tercümân olacağı düşünülerek verilmiştir. *"Süleymâniye'de Bayram Sabâhı"* isimli şiir zaferinin bir bölümünde, câmiin ön safında namâza duran ve alınan Tekbîrleri vecd içinde dinleyen bir Türk neferini gören Yahyâ Kemâl, onun duruş ve bakışlarından aldığı ilhâmla şu muhteşem tesbîti yapıyordu:

"Yüzü Dünyâ'da yiğit yüzlerinin en güzeli,
Çok büyük bir işi görmekle yorulmuş belli;
Hem büyük yurdu kuran hem koruyan kudretimiz
Her zaman varlığımız, hem kanımız hem etimiz;
Vatanın hem yaşayan vârisi hem sâhibi o,
Görünür halka bu günlerde bir tesellî gibi o,
Hem bu toprakta bugün, bizde kalan her yerde,
Hem de çoktan beri kaybettiğimiz yerlerde."

*"Mahzûn Hudûdlar, Çağlayan Sular"*da, kaybetmediğimiz vatan köşeleri de anlatılmakla berâber, daha ziyâde kaybettiğimiz yerler ve sular dillendirildi. Türk çocuğunun, bu hüznü hissetmesi ve yine o diyârlarda hâlâ çağlayan bizim sularla yıkanıp keder ve ümitsizliğinden kurtulması, hangi kudrette bir mâzîsinin olduğunu farketmesi murâd edildi.

Okuyacağınız mütevâzı vatan hâlleşmesini, hayat arkadaşım Hatice Rûhân, canım kızlarım Ayşegül Selcen ve Bilge Fatma'ya; Ötüken Neşriyat adına, gayret ve teşvîkini hep sînemde hissettiğim Nurhan Alpay Beyefendi ile millî ve târîhî coğrafyamızın katıksız sevdâlısı sevgili Kadir Yılmaz'la Ötüken'in gayretli editörü Ayşegül Büşra Çalık'a armağan ediyorum.

Turgut GÜLER
Üsküdar, Eylûl 2017

Ötüken Yış

Bir Dünyâ harîtasını önünüze koyun. Macaristan'ın başşehri Budapeşte'nin üzerine parmağınızla basın. Yavaş yavaş elinizi doğuya kaydırın, kaydırın, kaydırın. Avrupa'dan Asya'ya geçin, Hazar'ın ötesinde elinizi kaydırmaya devâm edin. Nihâyet, Moğolistan'ın merkezi Ulan Bator'un kuzeyinde durun. Orası, manzarası ve tabiatı Budapeşte'ye pek benzeyen *Ötüken*'in bulunduğu yerdir.

Türk târîhinin fecrinde, Merkezî Asya'da, mukaddes bilinen bir orman ve onun içinde sakladığı şehir, *"Ötüken"* adını taşıyordu. Ötüken Türk'ün hâkimiyetinde ise, Ötüken'de Türk kaanûnu cârî ise, Ötüken'de Türk Hükümdârı oturuyorsa, her şey yolundadır, her şey kolaydır, saâdet içre saâdet vardır. *"Kut"* sâhibi olmak, biraz da Ötüken'in mâhiyetine bağlıdır.

Ötüken'sizlik, Türk'ün ters giden tâlihine alem olmuştur. Ötüken esirse, Ötüken yâd ellerde ise, Ötüken kirli ayaklar altındaysa, hayâtın mânâsı kalmamıştır, zilletin en dipsizine yuvarlanılmıştır.

Ötüken'le Türk'ün berâberliği veyâ ayrılığı, sâdece insânî amel ve hissedişler için değil, *Ötüken Yış*'daki tekmil canlılar bakımından da bahtiyârlık-bahtsızlık demektir. Ötüken'in uçan kuşundan yerde yürüyen karıncasına kadar bütün mahlûkâtı, nebâtâtı, Türk'le yazılmış bir kaderi okuma, yaşama azmindedir. Ne vakit ki, madalya tersine dönmüş, Ötüken Yış bizim olmaktan çıkmıştır, oradaki cümle yaradılmış, feryâd ü figâna başlamıştır.

Aslında, Ötüken Yış, coğrafî olmanın çok ötesinde, Türklüğün beşiği makâmına yükselmiş kutlu bir beldedir. Bu yüzden, Kavimler Göçü denen târîh selinin ardından Etzelburg (Budapeşte)'a yerleşen atalarımız, Asya'nın Ötüken Yış'ını Tuna'nın iki yakasına yerleştirip,

Roma'nın şahsında Çin ve Moğol'u, yâni Tatabı'yı görmeye başlamıştır. Etzelburg (İdil Şehri)'a Ötüken muâmelesi yapan rûh, madde seviyesinden sırıkla atlayıp mânâ iklîmine geçmiştir.

Ötüken, bir gönül kabûllenişidir. Belki, o meşhûr *"Kızılelma"* hulyâsının temelinde de Ötüken bereketi vardır. O elmanın, başka bir ormanda, tarlada, bahçede yetişmesi imkânsız gibi görünüyor.

Ötüken, tereddüdsüz, boydan boya Türk vatanıdır:

"Hem bu toprakta bugün, bizde kalan her yerde,
Hem de, çoktan beri kaybettiğimiz yerlerde…"

Kutlu Dağ

"Şimdi Çin sınırları içinde kalan, vaktiyle Uygur vatanı olan Kamlançu topraklarında, Hulin Dağı diye bilinen yüce bir dağ vardı. Buradan, Uygur Ülkesi'ni sulayan Tuğla ve Selenge ırmakları çıkardı. Suların çıkış yerinde iki ağacın büyüdüğü görüldü. Birisi kayın ağacı idi. Bir gece vakti, kayın ağacının üzerine gökten mâvi bir ışık geldi ve aylarca gitmedi.

İki nehir arasındaki arâzide yaşayan Uygurlar, bu mâvi ışığı heyecânla tâkib ettiler. Onun, kutlu bir ışık olduğuna inanıyorlardı. Işık, kayın ağacının üstünde dururken, ağacın gövdesi devâmlı büyüdü, büyüdü, hâmile kadınların karnı gibi şişti. Çok geçmeden, ağacın içinden tatlı türkü nağmeleri duyulmaya başlandı. Özellikle geceleri, kayın ağacının etrâfı, târifi imkânsız ışık ve ses temsîllerine sahne oluyordu.

Günlerden sonra, ağacın karnı birden yarılıverdi. Yarılan ağaç karnına bakanlar, içeride beş çadır, her çadırda bir bebek gördüler. Bebeklerin hepsi erkekti. Ağızları hizâsında asılı duran emzikler vardı. Bebekler, ağızlarını emziklere uzatıp uzatıp emiyorlardı. Işıktan doğma, ağaçtan çıkma bu çocuklara, kutlu nazarlarla bakan Uygurlar, saygı ile yaklaşıp onları büyüttüler. Ağaçtan çıkış sıralarına göre birbirlerine kardeş ve ağabey yaptılar. Beş kardeşe Sungur Tigin, Kutur Tigin, Türek Tigin, Us Tigin ve Buğu Tigin isimlerini verdiler. Bu çocukların, kendilerine Tanrı tarafından gönderildiğine inanan Uygurlar, onlardan birini hâkân yapmak istediler.

Uzun görüşme, müşâvere ve değerlendirmelerden sonra, Buğu Tigin'i Uygur Tahtı'na geçirdiler. Buğu'nun soyundan devâm eden hâkânlar silsilesi, uzun zaman Uygur Ülkesi'ni idâre etti.

Buğu Hânedânı'nın son temsîlcilerinden Yulug Tigin[1]*, oğlu Gali Tigin'i Çin Prensesi Kiu-Lien'le evlendirdi. Kiu-Lien, kocası Gali Tigin'le Hâtûn Dağı'nda kalmak istedi. Bunun üzerine, oraya bir saray inşâ edildi. Saray'ın civârında başka dağlar da vardı. Bunlardan biri Tanrı Dağı idi. Onun yakı-*

1 Bilge Kağan'la Kül Tigin'in amcazâdesi, *Orhun Âbideleri*'nden ikisinin müellifi olan Kök Türk Prensi Yolluğ Tigin'le karıştırılmamalıdır.

nında Kutlu Dağ denilen büyükçe bir kaya bulunuyordu.

Kurulan akrabâlık bağının bir netîcesi olarak, Türk Sarayı'na sık sık Çin elçileri gelmeye başladı. Bir seferinde, elçilerin yanında meşhûr bir falcı da yer almıştı. Kiu-Lien'in yanında bulundukları sırada:

"Hâtûn Dağı'nın bütün güzellik, bereket ve saâdeti Kutlu Dağ adındaki kaya yüzündendir. Türk Devleti'ni yıkmanın ve yok etmenin tek yolu, bu kayayı onların elinden almaktır." dediler.

Kiu-Lien karşılığında Kutlu Dağ'ı isteyen Çinlilere, hiç düşünmeden "peki" diyen Yulug Tigin, bu azîz vatan parçasını teslîme râzı oldu. Oysa, Kutlu Dağ tılsımlı bir kaya idi ve Uygur Diyârı'nın uğur ve mutluluğunun ona bağlı olduğuna inanılıyordu.

Çinliler, yerinden oynatmakta zorlandıkları kayayı, etrâfında yaktıkları kömür ateşiyle kızdırıp üstüne sirke dökerek parçaladılar ve arabalara yükleyip memleketlerine götürdüler.

Kutlu Dağ'ın Çin'e taşınmasından sonra, Uygur İli'ndeki bütün hayvanlar, nebâtlar dile geldi ve "Göç! Göç!" diye feryâd edip ağlamaya başladı. Kısa zamanda bütün Uygur İklîmi, bu "Göç! Göç!" sadâlarıyla inledi. İnsan kalbinin dayanamayacağı "Göç! Göç!" sesleri, hiçbir Uygur Türkü'nde yaşama mecâli bırakmamıştı.

Sonunda, bunun Tanrı'dan gelen ilâhî bir mesaj olduğunu kavrayan Uygurlar, eşyâ denklerini hazırlayıp araba ve hayvanlara yükleyerek, yönünü ve yerini bilmedikleri bir yolculuğa çıktılar. Dağlar aştılar; ırmaklar, göller geçtiler, nihâyet "Göç! Göç!" nidâlarının kesildiği bir vâdîde durdular. Işıktan doğma beş kardeşin hâtırâlarını canlı tutmak için, vardıkları bu yerde beş mahalle kurup adını "Beşbalık" koydular. Orada yeni bir hayâta merhabâ dediler, nesiller boyu yaşayarak çoğaldılar."

Türk millî destânının en mühim halkalarından biri olan *"Göç Destânı"*, kısaca böyle başlayıp bitiyor. Bahsi geçen, elbette destândır ve onu destân kriterleri içinde ele almak lâzımdır. Ancak, bütün büyük millî destânlar gibi, Göç Destânı da, milletin hâfızasına yerleşen çok tesirli motiflerin ifâdesidir. Burada:

"Ezîzım veten yahşi,
Giymeye keten yahşi,
Gezmeye garîb ölke,
Ölmeye veten yahşi!"

diyen Âzerî şâirinin, vatan toprağında gördüğü saâdet ön plâna çıkarılmıştır.

Yaşadığımız günlerde, arka arkaya Türkiye'ye yönelik yakışıksız bölme, parçalama arzûları dillendirilmektedir. İçerde ve dışarda, Türk Yurdu üzerinde habîs emeller besleyen mihraklar el ele, kol kola girmiş görünüyorlar. Türk vatanının her karış toprağı, kayası, taşı Kutlu Dağ hükmündedir. Ondan koparılacak zerre miktârı parça, Türk milletini bedbaht eder, yaşamanın mânâsını alır, götürür. Kutlu Dağ'ı yitiren Uygurlar, el'ân Beşbalık'ı da Çin'e kaptırmış bulunuyorlar.

Geçmişten ibret almanın en mânâlı yollarından biri de, *"Göç Destânı"*nı unutmamak, onu tekrar tekrar okumak, hattâ ezberlemektir…

Mâçin Dedikleri

Yazılı kaynaklarda ve şifâhî edebiyâtın masal, destân tarzındaki ürünlerinde sık kullanılan bir *"Mâçin"* tâbiri vardır. Bu söz, genellikle, *"Çin'den, Mâçin'den.."* örneğinde olduğu gibi, *"Çin"* kelimesiyle birlikte görülür. *"Çin'in ötesi"* mânâsına gelen bu *"Mâçin"*e, ilk siyâsî Türk teşkilâtını kuran Hunlar, *"Tabgaç"* diyorlardı. Bugünkü coğrafî karşılığı, *"Kuzey Çin"* veyâ *"Mançurya"* olan Tabgaç'ın, Hun Türkçesindeki tedâîleri, *"sağlam, güçlü, büyük, kuvvetli"* tarzında sıralanıyordu. Nitekim, başta Karahanlı hükümdârları olmak üzere birçok Türk idrârecisi, *"Tabgaç"* unvânını ismine ilâve etmekten gurûr duymuştur. Eşyânın tabiatı îcâbı, bu arâzide yaşayan Türk topluluklarına da aynı *"Tabgaç"* ismi verilmişti. Aslında, Tabgaçlar, Hun boylarından başkaları değildi. Çinliler, Tabgaç yerine *"Topa"* demeyi tercîh etmişlerdi.

Büyük Hun İmparatorluğu'nun, Mete Hân'ı tâkib eden dönemde girdiği sıkıntılı ve Çin'in iştâhını kabartan manzarası, kuzeydeki Tabgaçlar sâyesinde unutulacak, milâdî IV. yüzyıl sonunda, geniş topraklara hükmeden Tabgaç Devleti kurulacaktı. Çin'in ötesindeki bir iklîme âit olduğu söylense de, Tabgaçlar, bu ezelî Türk düşmanının ensesinde nefes almaya başlamıştı. Şamo Hân'ın kurduğu Tabgaç Devleti, kısa zamanda Pekin varoşlarına dayanmıştı. Ortalıkta, Teoman Yabgu ve Mete Hân zamanlarından kalma rüzgârlar esiyordu.

424- 452 yılları arasında Tabgaç Hânı olan Tao, kendisiyle aynı zaman dilimini paylaşan, fakat, çok çok uzaklarda, Avrupa'nın ortasında şimşekle yarışan Attilâ'dan iz ve hasletler taşıyarak, hem o civârdaki Türk boylarını bir araya getirdi, hem de İpek Yolu'nun kontrolünü ele geçirdi. Attilâ ile Tao, Hun kanı dolaşan damarlarını şişirdikçe, Asya'nın da, Avrupa'nın da Türk'e dar gelişini, cümle kavimler hayretle seyrediyorlardı.

Tao'ya karşı silâh ve beden gücüyle duramayan Çin, o tanıdık ve meşhûr hîle yollarını açtı. Budist misyonerler göndererek, Türk'ün cesâret ve insanlık mâdenini köreltmeye çalıştı. Tao, Çin'in maksadını bildiği için, bu dinî propagandayı akîm bırakacak tedbîrleri vaktinde ve ustalıkla aldı. Budizmi benimseyen bir kısım akıldâneleri, şiddetle cezâlandırdı. İnsanları içe kapanık hâle getiren bu dinin, Türk bünyesine uymadığını, ülkesinin her yanında anlatmaya gayret etti.

Her ikbâlin bir zevâli olduğu gibi, Tao'dan sonra gelenler, aynı parlak çizgiyi devâm ettiremediler. Çok geçmeden, Budizm, Tabgaçlar arasında tarafdâr bulmaya başladı. Dinî referanslarını Budizmde arayan Tabgaçlar, kısa sürede millî hasletlerini de kayıplar âlemine gönderdiler. Bulgar ve Macarların bilinen âkıbeti, bu sefer Asya'nın Çin'i ile Mâçin'ini harmanlayarak Tabgaç adını târîhin müzesine kaldırdı. O sırada, VI. asrın ikinci yarısı yaşanıyordu.

Bir Füsûnkâr Şehir Hikâyesi veyâ Bizim Kâşgar

Bâzı kelimelerin üzerinde sihirli bir örtü vardır. O örtünün altında ne olduğunu bildiğiniz hâlde, kaldırılmasına râzı olamazsınız. *"Kâşgar"*, bu kabîl kelimelerdendir. Kâşgar'ı bize füsûnkâr gösteren, elbette *Dîvânü Lügâti't-Türk* ile onun müellifi Mahmûd Kâşgarî'dir. Yûsuf Hâs Hâcib'in de ebedî uykusuna Kâşgar'da yatmış olması, *Kutadgu Bilig*'den *Dîvânü Lügâti't-Türk*'e atılan gönül kemendlerimizi, hassâsiyetin zirvesine taşıyor. Bugün, Doğu Türkistan'ın bütün iklîmi gibi, Kâşgar da, esâretin ve buna dayalı zulmün en katlanılmazıyla karşı karşıya. Kâşgar'da yaşayan her Türk'ün aldığı nefes, diğer Türk diyârlarında hıçkırıklara sebeb oluyor.

Tarım Nehri havzasının en mühim şehri olan Kâşgar, bu büyük nehrin kollarından Kâşgar Suyu kıyısında kurulmuştur. *"Kâşgar"* kelimesi, Çincede *"Ka-Şi"* şeklinde telâffuz ediliyor. Arkeologlar, şehrin geçmişini Çin'in Han Hânedânı'na kadar götürüyorlar. M. Ö. 206-M. S. 220 arasında hüküm süren bu hânedânın, karşılıklı kız alıp vermeler yüzünden derin Türk izleri taşıdığı unutulmamalıdır. Kayıtlara giren ilk ciddî Türk-Çin siyâsî ve askerî münâsebetleri de, Han Hânedânı dönemine rastlamaktadır. Bu cümleden olarak, bilinen ilk Türk devleti olan Büyük Hun Hânlığı'nın en fazla uğraştığı rakîbi de, Han Hânedânı'dır. Meşhur Çin Seddi, bu devirde inşâ olunmuştur. Muhtelif Çin kaynaklarında, anılan seddin farklı Çin krallıklarının kendilerini birbirlerinden korumak maksadıyla yapıldığı yazılı ise de, esas korku kaynağını, Türklerin teşkîl ettiği, bütün Dünyâ tarafından bilinmektedir.

Tang Hânedânı zamânında (618-907) Kâşgar *"Şule"* ismiyle anılıyordu. Bu devir, İslâm dininin Asya içlerine yayıldığı bir vakti göstermektedir. Şule'de, iki semtin varlığından bahseden Tang Hânedânı kaynakları, bunları Çin ve Müslüman semtleri diye ayırıyor. Çin semtine, şehrin adı olan *"Şule / Han-Çeng"* kelimesini yakıştıran Çin